

CİLT 3

BAHAR 1415/1995

SAYI 1

İSLÂMÎ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

inkılāb

İslâm'da Eğitim Müessesesinin Çok Yönlü Bir Analizi*

Mevdudur Rahman**

Giriş

Bilgi, İlahî aydınlanmanın olduğu kadar ekonomik, sosyal ve siyasî aksiyonun da kaynağıdır. Bir ferd yahut ulus ancak faydalı bilgiyi elde ederek ve kullanarak başarılı olabilir. Faydalı bilgiyi elde etmek ve onu Allah'ın rızası doğrultusunda kullanmak hususu Kur'ân'da vurgulanmıştır. Kur'ân müteaddit defalar bilginin önemini hatırlatmaktadır (Rum [30]: 22, 36-36, Zümer [39]: 9, Mücâdele [58]:11). Peygamber (s.a.v.) de birçok hadiste bilgiyi elde etmenin önemini vurgulamıştır: "İlim tahsil etmek maksadıyla bir yolun zahmetine katlanan kişiye Allah-u Teâlâ cennetine giden yolu gösterir." (Müslim) ve "İlim elde etmek maksadıyla evini terkeden kimse, dönene kadar Allah yolundadır." (Tirmizî).

Hz. Peygamber Müslümanları faydalı bilgiyi aramaları hususunda ısrarlı olmaları için teşvik etmiş ve *alimin abide* üstün olduğunu vurgulamıştır (age). Kur'ân'da Allah yüksek mevkileri alimlere hasretmiştir (Mücâdele [58]:11). Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadis-i şerifinde şöyle demiştir: "Hikmet mü'minin kaybolmuş malıdır; nerede bulursa almalıdır."

Müslüman bilim adamları Şeriat çerçevesinde uygun olan tüm faydalı bilgileri kabul etmişlerdir (Farûkî, 1992).

* Mawdudur Rahman, "A Holistic and Institutional Analysis of Islamic Education," *AJISS*, Vol. 11, No. 4 (Winter 1994), ss. 519-531.

** Mawdudur Rahman, School of Management'da (Suffolk University, Bobton Massachusetts) muhasebe profesörüdür.

Biz bilgiyi resmî ve gayiresmî eğitim sistemleriyle elde etmekteyiz. İlk ve orta düzeydeki okullar ve üniversiteler resmî eğitim sağlayan kurumlardır. Bunlara ilâveten aile, sosyal gruplar ve şahsi teşebbüslerimiz gibi resmî olmayan kaynaklarla da bilgiye ulaşırız. İslâm, bilgiyi elde etme işinin tüm Müslümanlar için birincil önemde olduğunu vurgulamış, âlimlerin ve öğrencilerin konumunu yüceltmıştır (Tirmizî). Bununla beraber bilgi yaradılış gayesine ve Allah'ın rızasına uygun olmalıdır. İslâmî bilgi topluma faydalı, tabiatı tamamlayıcı ve manevî konumu yükselticidir.

İ.R. Farûkî (1987), Sıddıkî (1991) ve Sâfi (1992) gibi çağdaş Müslüman bilim adamlarının bilginin İslâmîleştirilmesi meselesini ve seküler-dinî eğitim ikilemini araştırmışlardır. Bu makalenin konusu ise bu başlıklar değildir. Biz İslâmî eğitime durumsal (*situational*) bir yaklaşımla İslâmî prensiplerin bilgisini elde etme süreçlerini inceleyecek ve bu prensiplere uygun olarak davranış değişiklikleri önereceğiz.

Din-i İslâm

İslâm, tüm hayatı kapsayan ve bütünlüğü içerisinde benimsenmesi gereken bir dindir. İslâm hem bu dünyayı hem öbür dünyayı kuşatır (Bakara [2]:200-203; Âl-i İmrân [3]:22) ve her iki dünya için faydalı olacak bilgiyi elde etmemizi ister.

Şeriat'ın (bilgi) kaynakları olarak Kur'ân ve Sünnet bir bütünlük arzeder. Şeriat'ın bilgisi olmaksızın tüm hayatı kuşatıcı bir din olarak İslâm'ın bütünlüğü sağlanamaz. İslâm'ın birliği, bütünlüğü ve dengeli bir Müslümana Allah'ın rızası doğrultusunda yaşama gücü verir. "Uygun niteliklere" sahip olmayan tıp yahut mühendislik sahasındaki bir profesyoneli düşünelim. Bu, insanlara ve toplum felâket getirebilir. Benzer şekilde cahil bir Müslüman sadece kendisine değil, İslâm toplumuna da zarar verebilir.

Müslümanların büyük çoğunluğunda görülen İslâmî bilgi eksikliği İslâm'ı yaşamamanın temel sebebidir. Yakın zamanlarda yapılan bir çalışmada A.F. Yusuf (1992) Kanada'da yaşayan Müslümanların yüzde 80'den fazlasının İslâm'ı yaşama açısından pek dindar olmadıklarını göstermiştir. Eğer kurumsal bir temel oluşturulmazsa, bu inanç eksikliğinin gelecekte Müslümanlarda daha yoğun bir kimlik krizine yol açacağını söylemektedir.

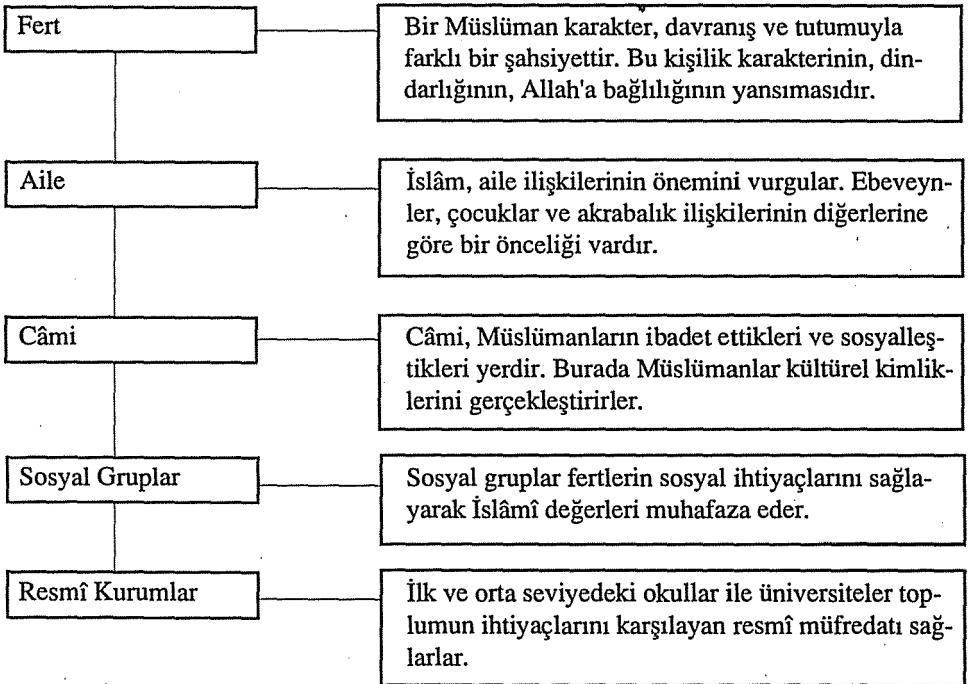
İslâm'da Eğitim Kurumları

İslâm'da eğitim İslâmın kendisi kadar kuşatıcıdır. Eğitim, okulda başlamaz

yahut bir iş sahibi olunca bitmez; sürekli devam eden bir süreçtir. Kur'ân'da, yaratılanlar içinde "Allah'ın büyüklüğünü ancak bilgili insanların anlayabileceği" belirtilmektedir. Allah'ın büyüklüğünü anlayabilmek insanoglu için süregelen, vazgeçilmez bir gayedir.

İslâmî hayatta eğitim, hiyerarşi içerisinde birbirleriyle etkileşimi olan kurumlardan müteşekkildir. *Âlim* olabilmek için bu kurumların bir Müslümanın hayatı üzerinde büyük etkisi vardır. İyi kabul etmek ve kötüyü reddetmek için bu kurumların rollerini idame ettirmek İslâmî hayatın bütünlüğünü sürdürmeye de yardımcı olacaktır. Aşağıda (Şekil 1) bu kurumların arasındaki ilişkiler gösterilmektedir:

Şekil 1: İslâmî Eğitim Sisteminin Hiyerarşisi

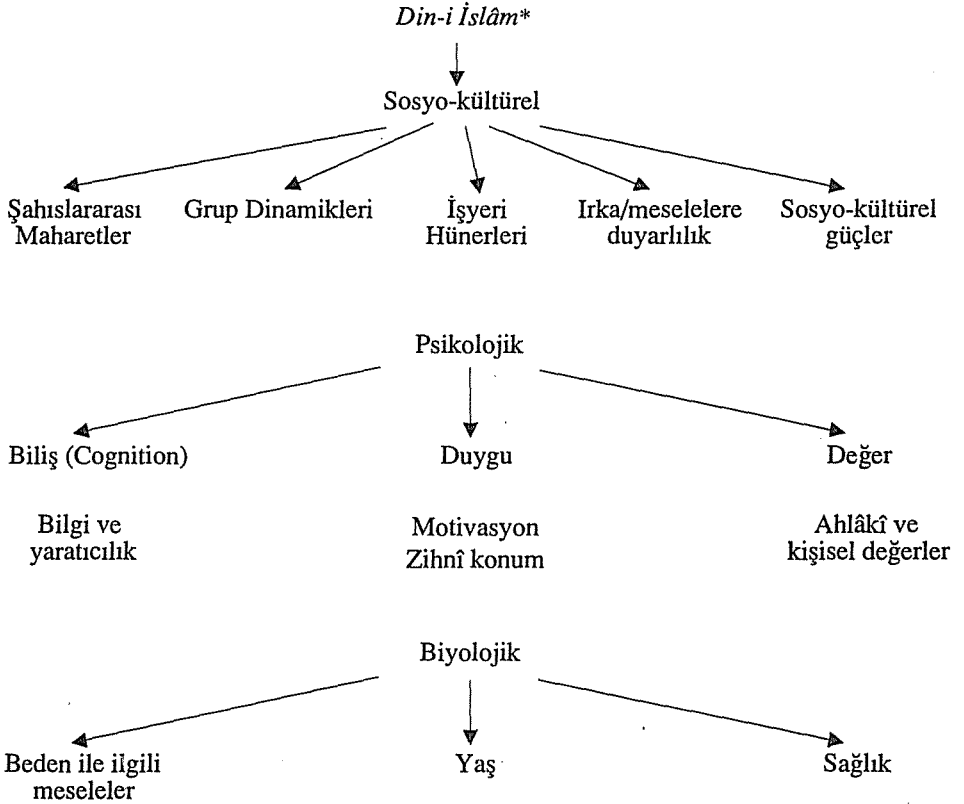
Kabul edilmesi gereken diğer sosyal, siyasi ve dinî örgütler de vardır. Bunların tabloya dahil edilmeyişinin sebebi evrensel düzeyde tanınan örgütler olmayışlarıdır. Bunlardan bazıları İslâmî değerleri yaymada faydalı roller oynarken, bazıları Allah'ı arama yolunda maddi dünyanın önemini dikkate almamaktadır.

Fert

Bilim adamları insanın işlevlerini biyolojik (soluma), psikolojik (düşünme) ve sosyolojik (ahlâkî değerlere göre yaşama) şeklinde sınıflandırır. İslâm bu işlevler arasında dengeli bir ilişkinin önemini vurgular (bkz. Şekil 2). Kur'ân ferdin bu fonksiyonel ihtiyaçlarını karşılamak ve düzenlemek için rehberlik eder.

Bütüncül bir bakış açısıyla bu işlevler hiyerarşik bir bütünlük arzeder (Feibelman 1954: Werner 1957), dolayısıyla bir düzeydeki değişiklik bütünün diğer parçalarını da etkiler. Bu görüş bütünleşmenin nasıl başarılı olduğunu göstermeksizin bütüncül bir sistemin değerini vurgulamaktadır. Açıkça görüldüğü gibi bütüncül bakışta, birleştirici yahut bütünleştirici güç belli değildir. Bu boşluğu doldurmak için biz değerler temelinde bütünleştirici bir güç olarak hizmet etmek üzere İslâm dinini eklemekteyiz.

Şekil 2. Bütünleşme Düzeyi

* *Din-i İslâm*, yazar tarafından eklenmiştir.

Bir insanın biyolojik, psikolojik ve sosyo-kültürel işlevleri çerçevesinde Kur'ân'ı ve Hadisi bütünleşmenin kaynağı olarak kabul ettiğimizde, bu işlevler arasında başgösterebilecek bozulma ve çatışmalardan sakınmış oluruz. Meselâ İslâmî davranış kalıbı grup içerisinde yahut ferdi davranışlarda tevazuu ve saygıyı emreder; ve "diğer kişinin" haklarını o insanın haklarının üstüne yerleştirir (sosyo-kültürel bütünleşme). İslâm, ahlâkî ve şahsi değerlerle yakinen ilgili olup, insanı sâlih amel işlemeye, Allah'a hamdetmeye motive eder (psikolojik bütünleşme). Geniş bir çerçevede İslâm, zararlı yiyecek ve faaliyetlerden uzak durmasını ve iyi ve hayata faydalı olan şeyleri yapmasını emrederek insanın fiziksî ve sağlıklı ilgili meselelerini düzenlemektedir (biyolojik bütünleşme). İslâmî gelenek, Şeriatla çelişmediği sürece diğer kültürlerin iyi unsurlarını reddetmemektedir (I.R. Farûkî, 1992).

Etkili bir eğitim sisteminin tasarımında bütüncül bakış insanın tüm işlevlerine değinmekte fakat manevî yönlerini dikkate almamaktadır. Ancak bütüncül bir İslâmî perspektif manevî yönleri de ihtiva eder. Kur'ân ve hadis bize fiillerimizin nefsimiz üzerindeki etkisini hatırlatır. İslâm'a göre insan, maddî olduğu kadar manevî bir varlıktır. Eğer bir insan İslâmî değerlerin bütünlüğü içerisinde maddi gelişiminin yanında manevî gelişimini de sağlayamazsa hayatın misyonu tamamlanmış olmaz.

İslâmî hayat fonksiyonel rahatsızlıkları ortadan kaldırmak ve insan hayatının bütünsel niteliğini artırmak yolunda rehberlik eder. İnsan hayatının biyolojik, psikolojik ve sosyo-kültürel yönlerine hitap ederek İslâm, ferdi etkenliğinde "toplam kalite yönetimi"¹ prensiplerini ihtiva eder.

Görünürde seküler kültürde değerler üzerinde bir birlik eksikliğinden dolayı büyük bir ahlâkî belirsizlik vardır. Bir insan için kimin değerleri önemlidir: arkadaşların, öğretmenin, ebeveynin yahut liderlerin? Eğitim sisteminin hangi değerleri vurgulaması gerekir? Bugün birçok siyasî ve sosyal felâketin ve artan şiddetin, uyuşturucu bağımlılığının, evlilik-dışı ilişkilerin ve topluma zarar veren diğer olayların gerisinde değerlerdeki bu kriz vardır. İslâm ise hayatı tüm hatlarıyla kuşatmakta, ahlâkî değerlerde herhangi bir belirsizliğe müsaade etmemektedir. Dolayısıyla İslâmî bir sistemde değerler krizi yoktur. Eğer gerçek İslâm'a inanır ve hayatımızda uygularsak bir ferde ve ulusa barış, güvenlik ve güç getirir (Nûr [24]:55) (Rahman ve Al-Buraey 1992).

Maddî gelişmenin ilk sıraya oturtulduğu bir toplumda bu durum insanların

(1) Toplam Kalite Yönetimi (Total Quality Management TQM), birçok meslekte uygulanan çağdaş bir yönetim felsefesidir. TKY israfın önlenmesini, sürekli gelişmeyi, müşterilerin tatminini ve istatistiksel tekniklerin kullanımını vurgulamaktadır.

değerlerini de etkileyeceği için -insanların hayatın manevî yönlerini vurgulayan İslâm'a daha az bağlı olmaları mümkün hâle gelir. İslâm manevî muhtevayı mad-di başarıyla ilişkilendirmektedir. Bugün birçok Müslüman bu ilişkiyi kaybetmiş-tir ve neticede İslâm'ı yaşamaları manevî gelişmeyi sağlayamayan birkaç dinî tö-rene katılmakla sınırlı kalmaktadır.

Bilim adamları İslâmî hayattaki dinamizm eksikliğinin temel sebebinin İslâm hakkındaki bilginin eksikliği olduğunda hemfikirdirler. Maalesef birçok Müslümanın İslâm'a ait bilgisi, dinin uygulanması pratik hayattan ayrıldığı için kulaktan dolma yahut babadan kalmadır. Birçok insan hayatın ilk kısmını bir meslek öğrenmekle, sonraki kısmını ise maişetini temin etmekle geçirmekte ve hayatın dinî/manevî yönlerine eğilmemektedir. Eğer bu manevî yön geliştirilmezse, sonuçta hiçbir şey elde edilemeyecektir. Çünkü Kur'ân'da belirtildiği gibi "Dünya hayatı aldatici zevkten başka bir şey değildir." (Â-i İmrân [3]: 185)

Aile

Aile ferdin maddi, manevî ve ahlâkî gelişimi için temel hazırlayan bir kurumdur. İslâm, bir ailenin işleyişi için teferruatlı kurallar koymuş ve aile hayatının önemini vurgulamak için evliliği teşvik etmiştir (Rum [30]:21). Huzur, güven, sevgi ve ilgi ancak evlilik yoluyla kurulmuş bir ailede bulunabilir. İslâm ebeveynlere çocuklarını eğitmeleri için açık emirler koymuş, anne-babalar ileriki yaşlarında yardıma muhtaç olduklarında da çocukları sorumlu kılmıştır. Kur'ân'da şöyle denmektedir: "Rabbin sadece kendisine kulluk etmenizi, ana-babanıza iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine «of!» bile deme, onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle" (İsrâ [17]:23). Anne babaya, akrabalara ve komşulara iyi muamele etmenin önemi Kur'ân'da müteaddit defalar belirtilmiştir (Nisâ [4]:35, İsrâ [17]:23-24; Ankebût [29]:8). Ailede annenin yeri herkesten, hatta babadan bile daha yüksektir (Buhari ve Müslim). İslâm'da ebeveynin statüsü çok yüksektir. Bir hadiste anne baya hizmetin cihada katılmak kadar önemli olduğu belirtilmiştir (a.g.e.).

Akrabalık ilişkilerinin getirdiği sorumlulukların önemi de sıkça vurgulanmıştır. Peygamber (s.a.v.) şöyle demiştir: "Rızkının artmasını ve ömrünün uzamasını isteyen bir insan akrabalık ilişkilerine ehemmiyet vermelidir" (a.g.e.). Ailevi sorumlulukları İslâmî bir tarzda yerine getirmek takva ve ibadettir. Ailevi değerler insanın ahlâkî ve ruhi gelişimi için önemli bir kaynaktır. Aileler kendileri ve çocukları için İslâmî bir çevre hazırlamak zorundadırlar. Bugün İslâm'a düşman çevrelerin içinde birçok aile İslâm'a olan bağlılığını sürdürmede başarılı olmuştur (Yousif, 1992). İslâm âlimleri seküler toplumlarda yaşamının yol açtı-

ği kimlik krizinin İslâmî değer ve uygulamaların güçlendirilerek aşılabileceğini belirtmektedirler. Çocuklar ve ebeveynler için İslâmî hayat tarzını (*Şeriati*) öğrenmek ve anlamak, İslâm'ı gerektiği gibi yaşamak çok önemlidir. İslâm'ın günde beş vakit namaz kılmakla bitmediğini anlamamız gerekir. İslâm, hayatımızın her noktasını kapsamakta, hayatın mantığıyla çelişmemektedir. Ancak, İslâm hakkındaki bilgisizlik ve onun aile hayatına rastgele şuarsuzca tatbiki neticesinde, kafası karışık birçok ebeveyn İslâm'ı bir sığınak olarak kullanmaktadır.

Câmi

Câmi, Müslümanların manevî bir atmosferi paylaşmak ve sosyalleşmek için biraraya geldikleri yerdir. Saygı-sevgi, dindarlık, kardeşlik, yardımlaşmak, paylaşmak ve insanları İslâm'a davet etmek genellikle cami mefhumu çerçevesinde olur. İslâm'ın ilk günlerinden beri bir sosyalizasyon kurumu olarak caminin dinamik rolü on plana çıkmıştır. Namazları mescidde kılmak Hz. Peygamber tarafından ısrarla tavsiye edilmiştir. Ebu Hureyre'den rivayetle Peygamber (s.a.v.) şöyle demiştir: "Her sabah ve öğlen camiye giden için Allah cennette güzel-şerefli bir yer hazırlayacaktır." (Buhari).

Allah, bir takva ve arınma mekanı olarak caminin statüsünü yükseltmiştir. Peygamber (s.a.v.) tarafından yapılan ilk mescide atıfla Kur'ân'da şöyle denmektedir: "İlk günden takva üzerine kurulan mescid (Kuba mescidi) içinde namaz kılman elbette daha doğrudur. Onda temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da çok temizlenenleri sever" (Tevbe [9]: 108). Bu âyet, arınmamız ve takvamızı artırmamız için bizi camiye gitmeye teşvik etmektedir. Bazı hadislerde ise camiye gitmenin tüm günahları temizleyeceği (Müslim), camide geçirilen zamana namaz kadar sevap verileceği (Buhari), ve camide namaz kılmanın evdekinden yirmi beş defa (başka bir hadiste yirmiyedi defa) daha sevap kazandıracığı belirtilmiştir. Ebu Hüreyre'nin rivayetiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Yerleşim yerleri içerisinde Allah gözünde en iyisi camiler, en kötüsü pazar yerleridir." (Müslim).

Kur'ân ve hadiste bir Müslümanın düzenli olarak cemaate devam etmesi emredilmiştir. Dolayısıyla dinî ve sosyal sebeplerle camiye ziyaret etmek birincil önemde bir mesele olmalıdır. Kuzey Amerika'nın şehirlerinde ve banliyölerinde birçok cami inşa edilmiştir. Sayıları arttıkça, Müslümanların etkileşimini ve bütünleşmesini artırıcı programlar yoluyla câmilerin İslâmî hayatı şekillendirmedeki rolü de önem kazanacaktır. Çünkü câmi Müslümanların bütünleşmesi için önemli bir kurumdur. Yusuf Islahi'nin (1985) ifade ettiği gibi; "İslâm ruhunu aktif ve canlı tutmak ve Müslümanlar arasında ümmet fikrini oluşturup desteklemek için camilerde biraraya gelmek esastır."

Sosyal Gruplar

İnsanın sosyalleşme sürecinin bir parçası olarak işlev gördüklerinde resmî olmayan sosyal gruplar önemli kurumlardır. Ferdin değerleri, normları ve hedefleri resmî olmayan bu kurumların alt kültürleri yoluyla ortaya çıkarlar ve sosyologlarca çok iyi bilindiği gibi üyelerinin hayatlarını şekillendirmede önemli rol oynarlar. Sosyalizasyon sürecinde insanlar, değerlerini ve inançlarını destekleyen grupları seçme eğilimindedirler.

Sosyal gruplara katılma sebepleri değişiktir; gönüllü, eğlenme/dinlenme gayeli, kültürel ve belli tanımlanmış bir hedefi olmadan (dedikodu vs.). İslâm hayırsever fiilleri teşvik etmekte, huzur ve düzenin idamesi için sosyal grupların önemini vurgulamaktadır. İnsanlararası ilişkilerin, etkileşimin ve yakın arkadaşlara karşı sorumluluğun altını çizmektedir. Allah Kur'ân'da şöyle emretmektedir "Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşlara iyi davranın" (Nisâ [4]: 36). İslâm takva sahibi insanlara iyi arkadaşlıklar kurmayı tavsiye eder. Birisini arkasından çekiştirmek ise yasaklanmıştır, çünkü "bu ölmüş kardeşinin etini yemek gibidir" (Hucurât [49]: 12). Bir insanın kusurları olsa bile, bunları arkasından konuşmak da gıybet girer. Eğer kusuru yoksa, gıybet edenler müfteri durumuna düşerler.

Kur'ân insanları boş ve yararsız konuşmalara karşı uyarmıştır (Mu'minûn [23]:3). Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: "Bir Müslümanın sahip olduğu herşey diğer Müslümana haramdır; kanı, malı ve namusu" (Müslim). Bununla beraber, birçok sosyal grup gıybet ve riyakârlık merkezî olup, İslâmî hayatı şekillendirmemekte yahut İslâmî bilgi de sağlamamaktadır. Bu tip resmî olmayan sosyal gruplar enerjimizi ve dikkatimizi dağıtıcı araçlar olabilirler.

Resmî Kurumlar

Seküler bir kültürdeki resmî kurumlar ahlâkî uygulamalara yahut dinî inançlara karşı tarafsızdırlar. Bununla beraber resmî eğitim kurumları, bilginin hızla çoğaldığı bu çağda insanları eğitmekte merkezi bir rol oynamaktadır. Resmî eğitim sistemi araştırma ve uygulama yoluyla üretilmiş bilgiyi bir kalıba sokmak, özetlemek ve düzenlemek, neticede bunu insanlara aktarmak durumundadır. Dolayısıyla Müslümanların kendilerini eğitebilmek için resmî eğitim kurumlarına katılımı Allah'ın rızası doğrultusunda hizmet edebilmek için gerekli bir şarttır.² Müslümanların uzun dönem hedefleri kendileri için nitelikli eğitim kurumları oluşturmak olmalıdır. Bu başarılar kadar müslümanların en iyi liselerde

(2) Bilginin İslâmîleştirilme süreci tamamlanncaya ve geniş halk yığınlarının hizmetine sunuluncaya kadar.

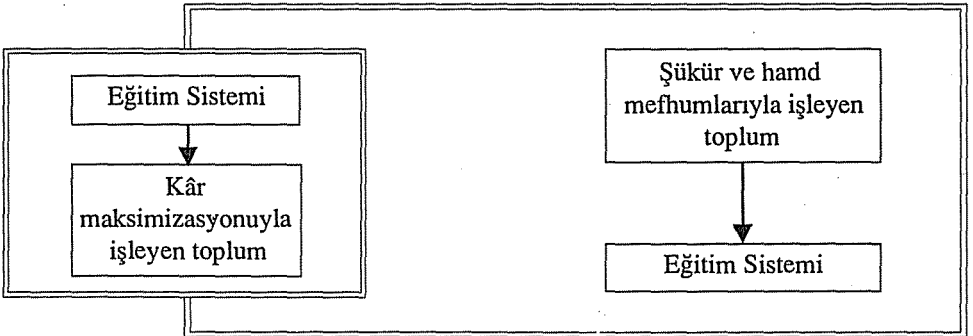
ve üniversitelerde okumaları, ancak İslâm'a olan bağlılıklarını da dikkatle devam ettirmeleri gerekir; ki bu alanda aileler ve resmî olmayan sosyal gruplar önemli roller oynayabilir.

Altüst Olmuş Eğitim Sistemi

Toplumun eğitimle ilgili hedefleri kâr maksimizasyonu saiki ile şekillendiği için insanlar altüst olmuş bir eğitim sisteminin tuzağına düşmüşlerdir. Böyle bir ekonomik sistemde insanlar, talebin artması (yahut düşmesine) paralel olarak fiyatları arttırmayı öğrenir. Dolayısıyla sosyal sorumluluk, merhamet, takva, fedakârlık ve hayırlı ameller kâr maksimizasyonu teorisiyle pek uyuşur değildir.

Şükür ve hamd mefhumuyla şekillenen bir toplumda yaşayan insan gerçek hedefine ulaşabilir ve bir noktada da çakılı kalmaz. Bu toplumda yaşayabilmek için herkesin ahlâkî ve manevî rehberlik yönünden Allah'ın muhafazasına ve İslâm'ın kalkanına ihtiyacı vardır. Kur'ân beşyüz muhkem âyet içermekte ve bunlar her Müslümanın doğumundan ölümüne değin uygulayacağı davranış kodunu oluşturmaktadır. Hadisler,³ İslâm'ın ilk dönemlerinde Müslüman alimler tarafından titiz ve teferruatlı bir şekilde araştırılmış ve derlenmiştir. Bunlardan dikkate değer olarak 6 milyon hadis arasından sadece 7275'ini seçen *Buhari*'nin ve 3 milyon hadis arasından 9200'ünü seçen *Müslim*'in külliyatları zikredilebilir. Ebu Davud, Tirmizî, İbn Mace, Neseî ve İbn Hanbel'in külliyatları da çok değerlidir. Kur'ân ve hadisin geniş mozaiği İslâmî eğitim sisteminin felsefesinin kaynağını ihtiva eder. Aşağıdaki şekil, iki eğitim sisteminin felsesinin mukayesesini vermektedir:

Şekil 3: Eğitim Sistemlerinin Mukayesesi

(3) Hadis kelimesi genellikle bir olaya şahit olmak yahut duymak yoluyla aktarılan sözler için kullanılmaktadır. Aynı zamanda bir konuşmayı kasdetmek için de kullanılabilir (Doi 1984).

İslâmî prensiplerin bilinmesi insanın imanını kuvvetlendirir. Kuvvetli iman ise değer sistemini doğru yola yönlendirir ve Müslümanların ahlâkî kaosa karşı mukavemet sağlar. Altüst olmuş eğitim modeli bazı bilimadamlarınca önerilen bilginin İslâmîleştirilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.⁴

Müslümanın Sorumlulukları

Seküler kültürlerde yaşayan Müslümanların ne yapmaları gerekir? İslâmîyeti bilmeyenlerin Şeriat'a uygun olmayan davranışlarda bulunmaları, diğer insanlar bunları İslâmî davranış kalıplarının örnekleri olarak değerlendirebileceğinden, İslâm'a ciddi manada zarar verebilir. İslâm'a tam manasıyla bağlı olmayan Müslümanların İslâm'ın gerçeklerine, Allah'ın ve Peygamber'in emirlerini yerine getirme hususunda motivasyon eksikliği vardır. Bu noktada çoğu Müslümanın dinî bağlarının zayıflığının pek çok insan tarafından zikredilen sebepleri şunlardır: a) İslâm'ın pratiği toplumsal düzeyde popüler değildir, b) bir kimsenin özgürlüğünü sınırlamaktadır, c) mesleki yükselmeye karşı, yahut en azından çelişiktir, d) sıkıcıdır, yahut neş'eli değildir.

İslâm itidali önermekte, uçarılığı şiddetle kınamaktadır. Mesela İslâm'ın yasakladığı uçarılıkların çoğu bugün toplumsal kabul görmektedir. Ferdin kendisini disiplini ve kontrollü aracılığıyla düzenleyeceği anlayışıyla İslâm herkese özgürlük sunmaktadır. İslâm pervasız davranışları kınamakta mutedil bir özgürlük tavsiye etmektedir. Çünkü bu özgürlüğün özü ferdin kendine olan saygısı ve özdenetimidir. Böylece eğer bir toplum doğru yoldan çıkarsa, bir Müslümanın onu ona uymaması gerekir.

Seküler bir toplumda, insanlar kamuyla çelişmeden herhangi bir dinî yaşayabilirler. Mesela Amerika Birleşik Devletleri'nde din özgürlüğü anayasayla garanti altına alınmıştır. Herhangi bir kimsenin dinini yaşadığı için işini kaybettiğine dair hiç bir delil yoktur.

Neşe şahsi bir tatmin meselesidir ve bir insanın kendisini neşeli hissedebilme yoluna bağlıdır. Dinini yaşayan bir Müslüman İslâmî hayatında bir gayrimüslimden yahut dinini uygulamayan Müslümandan daha neşeli olabilir. İnanç başlıbaşına büyük bir neşedir. Oruç tutmak, paylaşmak ve bayramlaşmak bir neşe kaynağıdır. Oruç tutan bir müslüman çocuk daha açık bir şekilde bu cümlelerin doğruluğuna şahadet edebilir.

(4) İ. R. Farûkî ve diğerleri tarafından ortaya koyulan prensiplerle hemfikir olsa da, önerilen uygulama metodunun tartışılabilir olduğunu düşünüyorum.

İslâmî eğilimin gayeleri bizim uhrevî ve dünyevî ihtiyaçlarımızı ihata edecek kadar şumullü olmalıdır. Değerlerin eğitim sistemine dayanması yerine, eğitim sistemi İslâmî değerlere dayanmalıdır. Diğer bir deyişle, eğitim sisteminin tüm parçaları bir meta-sistemin (*din-i İslâm*) alt sistemleri olmalıdır.

Eğer İslâm hayatın en büyük saiki ise ferd ve aile düzeyinde daha çok çaba gerekmektedir. İslâm'a olan bağlılıklarını idame ettirmek için Müslümanlar değerlerini şekillendiren kurumlara sahip çıkmalıdırlar. İslâmı öğrenmenin başı sonu yoktur.

Öğretmen

İslâm'ın sunduğu bütüncül perspektife göre faydalı bilgiyi elde etmek için gerekli görülen kurumları tartıştık. Şimdi öğretmen rolü modelini çizmemiz lazım. En iyi öğretmen Peygamber'dir. Peygamber (s.a.v.) muhteva ve mesaj kadar süreç ve metodları da vurgulamıştır. Bilgiyi edinme işini fasılasız bir süreç olarak görmüş, doğrudan ve uygulamalı öğretme metodunu kullanmış ve bu metod muhteva ve sunuş açısından hem basit hem de açık olmuştur.

Doi'ye göre (1984) Peygamber (s.a.v.) üç öğretim metodu kullanmıştır; a) sözlü; önemli noktaları üç kez tekrar etmiş ve kendisini doğru olarak anladıklarından emin olabilmek için çevresindekileri dinlemiştir, b) yazılı: krallara, hükümdarlara ve Müslüman valilere mektuplar göndermiştir, c) uygulamalı; abdest ve namazı, haccı ve orucu nasıl ifa edeceklerini, müslümanlara bizzat göstermiştir. Öğretim metodu bilimseldir ve onun niteliksel kontrol mekanizmaları İslâm'ı ilk günden bugüne kadar orijinal şekliyle taşımıştır. Görüldüğü gibi Peygamber (s.a.v.) üç modern öğretim tekniğini de kullanmıştır; sözlü, yazılı, uygulamalı. İlâveten iyi bir Müslümanın iyi bir insan olduğunu öğretmiştir. İyi bir müslüman kişilerin yahut eşyanın değil, Allah'ın hizmetkârı olacaktır. Çünkü O'ndan başka herşey neticede gelip geçicidir.

Burada, iş idaresinde, kalite yönetimi (TKM) ve sürekli tekâmül fikrinin yeni gelişmeler olduğuna işaret etmek gerekir. Hz. Peygamber'in bu prensipleri 14 asır evvel önerdiğini ve uyguladığını duymak şaşırtıcı olmamalıdır. Kur'ân ve hadiste insanın *sürekli* olarak inanç düzeyini geliştirmesi emredilmiştir. Neticede inanan bir müslüman için bu *total* olarak ahlâkî, manevî ve maddî başarıyı getirecektir. Peygamber (s.a.v.)'in yolu insanları İslâmî bilginin enerjisinin sınırsız kaynağına ve İslâmî hayatta başarıya ulaştıracaktır.

KAYNAKLAR

- Abbasi, S. M. M. *Riyâzu's-Salihîn*, vol. 1-2. Beyrut: Dâru'l- Arabiyye, 1984.
- Ali, A. Y. *The Meaning of Holy Qur'an*. Brentwood, MD: American Trust Publications and Amana Corp., 1991.
- Al Fâruqi, I. R. *Islamization of Knowledge: General Principles and Work Plan*, Herndon, VA: IIIT, 1987.
- Faruqi, M. Y. "Consideration of 'Urf in the Judgements of the Khulafe' al Râshidûn and the Early Fuqahâ," *The American Journal of Islamic Social Sciences*, Vol. 9, No. 4 (Winter 1992), ss. 481-98.
- Feibelman, J. K. "Theory of Integrative Levels" *British Journal of Philosophy of Science*, No. 4 (1954), ss. 59-66.
- Islahi, Y. M. *Everyday Fiqh*. Rampur, India: Maktaba Zikra, 1985
- Khan, M. M. *Sahih-i Buhârî*. Vol. 1-9, Beyrut: Dâru'l- Arabiyye, 1985.
- Rahman, Mawdudur ve M. Al-Buracy. "An Islamic Perspective of Organizational Controls and Performance Evaluation," *The American Journal of Islamic Social Sciences*, Vol. 9, No. 4 (Winter 1992), ss. 449-514.
- Safi, L. "The Quest for an Islamic Methodology: The Islamization of Knowledge Project in its second Decade" *The American Journal of Islamic Social Science*, Vol. 10, No. 1 (Spring 1992), ss. 23-48.
- Siddiqui, B. H. *Knowledge: An Islamic Perspective*, Herndon, VA: IIIT, 1991.
- Werner, H. *Comparative Psychology of Mental Development*. Rev. ed. New York: International Universities Press, 1957.
- Yousif, A.F. "Muslims in the Canadian Mosaic" *The American Journal of Islamic Social Sciences*, Vol. 9, No. 4 (1992), ss. 533-45.

Çeviren: Kenan Çayır